

АЛЬОШИНА І.Г.
(Донецький нац. ун-т)

**ДО ПИТАННЯ ПРО ВИВЧЕННЯ СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД
У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ
(НА МАТЕРІАЛІ СЛОВОТВІРНОГО ГНІЗДА З ВЕРШИНОЮ *DUCERE*)**

In the article considered problems of structural and semantic organization in the word-formation nest ducere in Latin. The etymologic features of verb ducere are set, composition of derivatives is certain in the structure to word-formation nest and their semantic classification is produced.

Key words: *etymology, word-formation nest, root, sema, structure.*

І. Вступні зауваження. Закономірності формування, функціонування похідних одиниць мови, їх типологія є одним з завдань сучасної дериватології. В останні десятиліття структура і семантика дериватів у різних сучасних мовах продовжують привертати увагу лінгвістів. Низка питань, пов'язаних із дослідженням структурно-семантичних зв'язків твірного та похідного слів, ретельно розглянуто у роботах В.О.Богородицького [Богородицкий 1913], В.В.Грещука [Грещук 2007], О.П.Єрмакової [Ермакова 1984], О.А.Земської [Земская 2000], Є.А.Карпіловської [Карпіловська 1999], Н.Ф.Клименко [Кименко 1998], О.С.Кубрякової [Кубрякова 1974], І.І.Ковалика [Ковалик 1970], В.В.Лопатіна [Лопатин 2007], В.І.Максимова [Максимов 2006], І.Г.Милославського [Милославский 1988], О.М.Тихонова [Тихонов 1971], І.С.Улуханова [Улуханов 2005], І.О.Ширшова [Ширшов 1995], Н.О.Янко-Триницької [Янко-Триницкая 2001], М.М. Янценецької [Янценецкая 1979] та інш. До мов, яким не приділяється достатньої уваги сучасними дериватологами, належать класичні мови, а саме латинська мова. Однією з причин, на наш погляд, є недостатня розробка методики структурно-семантичного аналізу словотвірних одиниць та комплексних словотвірних угруповань у латинській мові. Саме розвиток у сучасній лінгвістиці започаткованого на матеріалі слов'янських мов основоцентричного підходу (В.В.Грещук [Грещук 2007], І.І.Ковалик [Ковалик 1970], М.М.Янценецька [Янценецкая 1979] та інш.) зумовлює перспективність дослідження процесів словотвору похідних одиниць латинської мови. Цей підхід дозволить спрямувати дослідницькі пошуки на виявлення глибинних механізмів словотвірних одиниць давньої мови, а також визначити динамічність словотвірних процесів.

Безумовно, що словотвірні гнізда (далі СГ) відіграють важливу роль у системній організації лексики будь-якої мови, і саме вони є потужною базою для проведення комплексного дослідження похідних одиниць. СГ містить найповніший перелік похідних одиниць від певної мовної одиниці і є найбільшим чисельнішим комплексним словотвірним групуванням. На жаль, спроб проаналізувати семантико-дериваційний потенціал СГ латинської мови у сучасній дериватології не помічено. Тому актуальність пропонованої статті

визначається необхідністю дослідити семантичні особливості похідних одиниць латинської мови на основі СГ.

Об'єктом дослідження пропонованої статті є похідні одиниці СГ з дієсловом-вершиною *ducere* у латинській мові загальною кількістю 153 одиниці. **Предмет** дослідження - структура та словотвірна семантика похідних одиниць СГ з дієсловом-вершиною *ducere* у латинській мові. **Мета** статті - з'ясування семантико-словотвірні особливості похідних одиниць СГ з вершиною дієслово *ducere*. Досягнення зазначеної мети передбачає розв'язання таких завдань:

- з'ясувати вплив етимологічних чинників на формування семантики твірного дієслова *ducere* - вершини СГ ;

- встановити максимально повний обсяг СГ з дієсловом-вершиною *ducere*;

- проаналізувати особливості структурної організації СГ *ducere* (структурні параметри; частиномовна належність за ступенями словотворення дериватів) ;

- встановити семантичні особливості похідних одиниць СГ з дієсловом-вершиною *ducere* у латинській мові і запропонувати комплекс словотвірних значень.

Матеріалом дослідження є 153 деривати дібраних методом суцільної вибірки з етимологічних, тлумачних словників латинської мови [Forcellinni 1858-1875, Ernout, Meillet 2001]. **Методи** дослідження: описовий, порівняльно-історичний, зіставний, етимологічний, компонентний і словотвірний аналіз.

Існує декілька точок зору про принципі об'єднання слів у СГ. Найбільш поширена пропонує вважати СГ "групу слів, що походять від одного кореня і об'єднані сучасними морфологічними і семантичними зв'язками" [Ахманова 1966-1969, с. 109]. "СГ сукупність слів, що упорядковані відношеннями похідності і характеризуються спільністю кореня" [Ярцева 1990, с. 290]. Спільність кореня проявляється не тільки у плані вираження (наявність у них одного і того ж кореня), але й у плані змісту (корінь виражає загальний елемент значення для всіх споріднених слів). Таким чином, лексичні одиниці, що утворюють СГ, мають змістовну і матеріальну спільність. У нашому дослідженні ми розглядаємо лексичний склад латинської мови класичного періоду її розвитку, тобто часові межі окреслено періодом I ст. до н.е. - I ст. н.е.

II. Етимологічні риси твірного дієслова *ducere* - вершини СГ. Суперечливий етимологічний характер дієслова *ducere* помічено Форчелліні, який зауважив, що для нього невідомі етимологічні корені цього слова, але він припускає наступне. Форма *ducere* утворилася завдяки синкопі *de* і *ago*, подібно до *debeo* = *de* і *habeo*. Давня форма *douco* замість *duco* вживалася давніми письменниками, звідки і похідні *abdouco*, *indouco* замість *abduco*, *induco* [Forcellinni 1858-1875, т. 2, с. 796]. Словникова форма дієслова-вершини СГ *duco*, *dux*, *ductum*, *ducere* і перше основне значення має комплексний характер - везти, вести. Основа інфекта - *duc-*, основа перфекта - *dux-*, основа супіна - *duct*. Ю.Покорний вказує на походження дієслова від кореня *deuk тянути [Рокоту 1959, с. 221]. Й.М.Тронський відзначає *deuc-ō > *dūc-ō*: у сполученнях *eu* нульовий ступінь зазнав модифікацію: *eu>*ū*) [Тронский 1960, с. 18]. А.Ерну,

А.Мейє вказують на два корені з одним значенням вести - **wedh* і **deuk*. Кельтська мова зберегла перший корінь, латинська - другий, відзначають лінгвісти. М.Педерсен твердить можливість підпорядкованої структури: преверб **d-* і **euk-* і зазначає при цьому, що корінь чергується: **deuk-/ *dūk-* [Ernout, Meillet 2001, с. 186] А.Ванішек пояснює походження *ducere* від **du* "йти", **du-k* "робити, вести, водити, керувати", подає давньолатинську форму *douc-*, яка і дала саме *dūc-o* [Vanísek 1874, с. 74]. Щодо морфологічного визначення, то *dūcēre* є тематичним дієсловом з кореневим голосним *ū* [Тронский 1960, с. 219]. М.Нідерман зазначає, що *ū* у слові *dūcō* "веду" веде початок від давнього *eu* (проміжна форма *doucō* засвідчена у надписі на похованні одного з Сципіонів кінця III або початку II ст. до н.е., де читаємо *abdoucit*). Цей перехід є результатом фонетичного ланцюжка *eu >ou>ū*, який закінчився у долітературну епоху, і латинські пам'ятки не фіксують жодного прикладу первісного дифтонга *eu*. Давнє *ou*, як і похідне від нього *eu*, перейшло в латинську мову у кінці III ст. до н.е. в *ū*, але *ou* перейшло в *ū* через проміжний етап *ō* [Нідерман 1949, с. 64-65]. А.Ерну вказує, що дієприкметник минулого часу зберіг риси ІЄМ, а саме незалежно від основ інфекта і перфекта дієприкметник минулого часу утворювався приєднанням безпосередньо до безсуфіксного дієслівного кореня у його редукованій формі, але це є застигли і нежиттєві архаїзми: чергування *eu / ū – dūcō > dūctus* [Ерну 1950, с. 257-258]. Ф.Мартен визнає різну акцентну характеристику коренів *dūc-* і *dūc-*, що мають походження від форми з дифтонгом *deuc-*, а форма дієприкметника утворена поширенням за допомогою *t*: *duct-* [Martin 2007, с. 65].

III. Особливості структурної організації СГ *ducere*. Розглянемо кількісний та якісний склад СГ з дієсловом-вершиною *ducere*. До складу СГ входять словотвірні парадигми (далі СП) та словотвірні ланцюжки (далі СЛ), які відрізняються один від одного кількістю дериватів і частиномовною належністю. Досліджений мовний матеріал дозволив визначити, що кількість СП становить..., а кількість СЛ ... За частиномовною належністю СП та СЛ поділяються на гомогенні (спільна частина мови) та гетерогенні (різні частини мови). Характерним явищем є наступне. На першому ступені похідності вершина *ducere* утворює одну СП: *ducare; ductare; abducere; addūcere; condūcere; dedūcere; didūcere; educere; inducere; interducere; introducere; obducere; praeducere; producere; reducere; seducere; subducere; subterducere; superducere; traducere; ducto, avi, atum, are (intens.); ductilis,e; ductim; ductio, onis f ; ductor, oris; ductus,us m; dux, ducis m; dux, cis f ; ducianus,a,um; aquaeductio, onis f; aquaeductus, us m; aquiducus,a,um; campiductor, oris m; dentiducum, i n; Domiducus, i m; felliducus,a,um; iterduca, ae f*. Більшою мірою до складу СП першого ступеню входять префіксальні похідні одиниці (18), але значну частину СП складають складні іменники (6) і прикметники (2).

На другому ступені похідності спостерігаємо різну словотвірну активність похідних СП. Так, дієслівні похідні *praeterducere, retroducere, subterducere* мають нульову похідність, тобто утворюють нульову парадигму другого ступеня. Мовний матеріал показує, що словотвірна активність інших похідних

одиниць коливається від одного (*abduco, dixi, ductum, ere - abductio, onis f; diduco, duxi, ductum, ere - diductio, onis f; praeduco, duxi, ductum, ere - praeductorius, a, um; transduco, duxi, ductum, ere = traduco*) до одинадцяти.

Аналіз структурних особливостей дозволив виявити як кількість СП, так і утворених СЛ, і відповідно глибину СГ.

Дієслово *adducere* утворює СП з двох похідних і має один СЛ: *adduco, duxi, ductum, ere - adductio, onis f; adductus, us - adducte*.

Дієслово *circumducere* утворює СП з п'яти похідних і не має СЛ: *circumduco, duxi, ductum, ere - circumductio, onis f; circumductivus, a, um; circumductor, oris m; circumductum, i n; circumductus, us m*.

Дієслово *conducere* утворює СП з одинадцяти похідних і має два СЛ: *conduco, duxi, ductum, ere - conducibilis, e - conducibile, e; conducibilis, e - conducibiliter; conductela, ae f; conducti, orum m pl.; conducticius, a, um; conductio, onis f; conductor, oris m; conductrix, icis f; conductum, i n; conductus, us m; conducenter*.

Дієслово *deducere* утворює СП з семи похідних і має один СЛ: *deduco, duxi, ductum, ere - deducta, ae f; deductio, onis f; deductivus, a, um; deductor, oris m; deductorius, a, um - deductorium, i n; deductus, a, um; deductus, us m*.

Дієслово *educere* утворює СП з шести похідних і має один СЛ: *educio, duxi, ductum, ere - educio, avi, atum, are (intens.) - educatio, onis f; educto, onis f; eductor, oris m; educator, oris m; educatrix, icis m; educatus, us m*.

Дієслово *inducere* утворює СП з дев'яти похідних і має два СЛ: *induco, duxi, ductum, ere - inductibilis, e; inductio, onis f; inductive; inductor, oris m - inductorius, a, um; inductrix, icis f; inductura, ae f; inductus, (us) m; subinduco, -, -, ere; superinduco, duxi, ductum, ere*.

Дієслово *introducere* утворює СП з двох похідних і має один СЛ: *introduco, duxi, ductum, ere - introductio, onis f; introductor, oris m; subintroduco, -, -, ere*.

Дієслово *obducere* утворює СП з трьох похідних і не має СЛ: *obduco, duxi, ductum, ere - obducto, -, -, are (intens.); obductio, onis f; obductus, a, um; superobductus, a, um*.

Дієслово *perducere* утворює СП з трьох похідних і не має СЛ: *perduco, duxi, ductum, ere - perducto, -, -, are (intens.); perductio, onis f; perductor, oris m*.

Дієслово *producere* утворює СП з семи похідних і має один СЛ: *produco, duxi, ductum, ere - producto, -, -, are (intens.); producta, orum n pl.; productulis, e; productio, onis f; productus, a, um - productivus, a, um; producte; produx, ucis m*.

Дієслово *reducere* утворює СП з семи похідних і має один СЛ: *reduco, duxi, ductum, ere - reducto, -, -, are (intens.); reducta, orum n pl.; reductio, onis f; reductor, oris m; reductus, a, um - semireductus, a, um; irredux, ucis; reconduco, duxi, ductum, ere*.

Дієслово *seducere* утворює СП з семи похідних і не має СЛ: *seduco, duxi, ductum, ere - seductibilis, e; seductilis, e; seductilis, e = seductibilis; seductio, onis f; seductor, oris m; seductorius, a, um; seductus, a, um*.

Дієслово *subducere* утворює СП з трьох похідних і має один СЛ: *subduco, duxi, ductum, ere - subductarius, a, um; subductio, onis f; subductus, a, um -*

subductisupercilicarptor,oris m.

Дієслово *superducere* утворює СП з двох похідних і не має СЛ: *superduco, duxi, ductum, ere - superductio, onis f; superinducticius,a,um.*

Дієслово *traducere* утворює СП з трьох похідних і не має СЛ: *traduco, duxi, ductum, ere - traductio, onis f; traductor, oris m; traductus,us; tradux, ducis.*

Інші похідні одиниці першого ступеня похідності теж мають різні словотвірну активність. Нульові СП утворюють такі похідні одиниці першого ступеня СГ *ducere: ducare; ducatio, onis f ; ducator, oris m; ducatrix, icis f ; ducatus, us m; ductilis,e; ductim; ductio, onis f ; ductor, oris; ductus,us m; dux, ducis m; aquaeductio, onis f ; aquaeductus, us m; aquiducus,a,um; campiductor, oris m; dentiducum, i n; felliducus,a,um; iterduca, ae f.*

Інші похідні одиниці першого ступеня СГ *ducere* мають СП та СЛ: *ductare (intens.) - ductito, avi, atum, are (intens.); ductarius,a,um; ducianus,a,um - ducianus, i m; Domiducus, i m - Domiduca, ae f; dux, cis f - ducalis, e - ducaliter.* Характерною рисою СГ *ducere* є триступенева шкала похідності.

Таблиця 1.

Частиномовні блоки похідних одиниць СГ з дієсловом-вершиною *ducere*

Блоки	Іменниковий	Дієслівний	Прикметниковий	Прислівниковий
Ступені				
Перший (59)	25	23	9	2
Другий (87)	52	10	21	4
Третій (7)	3	-	2	2
Загалом(153)	80	33	32	8

IV. Семантичні особливості похідних одиниць СГ з дієсловом-вершиною *ducere* у латинській мові.

Сучасне вчення про словотвірне значення (далі СЗ) пропонує розуміти похідність як об'єднання двох планів - структурного і семантичного. Формальний (структурний) аспект реалізується у сукупності морфонологічних та морфологічних засобів вираження похідності, а семантичний у значенні похідних одиниць [Хохлачева 1977, с. 7]. Виявлення СЗ похідних одиниць базується на детальному аналізі їх змістовної організації і визначенні структурно-семантичних особливостей між твірним і похідним словами. Дієслово *ducere* - полісемічне дієслово, яке, за лексикографічними дефініціями, має у своїй семантичній структурі такі значення: водити, вести, очолювати, проводити через, будувати, витягувати, масажувати, одружуватися, отримувати, прясти, дурачити, бити, вважати. О.Н.Тихонов, аналізуючи семантику похідних одиниць, зазначає, що семантика похідних одиниць СГ пов'язана більшою мірою з прямим значенням вершини СГ, але, якщо вершина СГ є полісемічне слово, то похідні одиниці групуються навколо окремих або і всіх значень вершини СГ [Тихонов 1985, с. 8]. На нашу думку, прямі значення слугують сполучною ланкою між спільнокореновими словами СГ і підтримують його семантичну спорідненість. Аналіз семантичного простору похідних одиниць СГ *ducere* має стати предметом іншого дослідження. Співвідношення семантики твірної і похідного слова свідчить про певні закономірності. на дослідженні яких наполягають лінгвісти. Так,

О.С.Кубрякова говорить про необхідність встановити загальні правила утворення слів, правил, які описують регулярно повторючі зв'язки між спільнокореновими словами. "Семантичні особливості похідних одиниць менш відомі, ніж їх формальні характеристики і надають поле для дослідження" [Кубрякова 1981, с. 15]. Обмежимося аналізом СЗ похідних одиниць СГ з вершиною *ducere* : СЗ "спрямований просторовий рух" *conducere* збирати, стягувати та інш.; СЗ "часовий рух" *traducere* прожити та інш.; СЗ "каузативна дія" *abducere* відганяти та інш.; СЗ "повторюванність і інтенсивність дії" *dictare* вести та інш. ; СЗ "діюча особа" (nomen agentis) *ducator* керівник, ватажок ; СЗ "назви дії" (nomen actionis) *circumductio* обведення колом; СЗ "результат дії" (nomen rei actae) *circumductus* круговорот та інш.; СЗ "абстрактне поняття" *conducibile* загальна користь та інш.; СЗ "матеріальний результат дії" *educatio* вирощування (рослин) та інш.; СЗ "засіб дії" (instrumenta); СЗ "ознака предмета" *ductilis, e* тянучий та інш.; СЗ "подія" *inductus* спонукання та інш.; СЗ "ознака дії" *producte* довго (про час дії) та інш.; СЗ "споруда" *deductorium* канал та інш.

V. Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження особливостей СГ латинської мови на матеріалі СГ з вершиною *ducere* виявило низку висновків як загального, так і специфічного для латинської мови характеру. На формування СГ у латинській мові впливає наявність двох дієслівних основ - основи *infectum* і основи *perfectum*. Кількісний аналіз складу СГ з вершиною *ducere* у вигляді СП та СЛ свідчить про нерівномірний частиномовний розподіл похідних одиниць на чотирьох ступенях похідності: на першому ступені домінують префіксальні і суфіксальні дієслова, висока продуктивність іменників спостерігається на другому ступені. У межах СГ похідні одиниці успадковують і розвивають семантику твірного дієслова - вершини *ducere* у різній мірі. Подальші дослідження слід зорієнтувати на вивчення розвитку окреслених у пропонованій статті структурно-семантичних особливостей похідних одиниць латинської мови у сучасних романських мовах.

Література

Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С.Ахманова. - М.: Сов. энцикл., 1966-1969. - 608 с. Богородицкий В.А. Общий курс русской грамматики (из университетских чтений). - Казань, 1913. - 553 с. Грещук В.В., Бачкур Р.О., Джочка І.Ф., Пославська Н.М. Нариси з основоцентричної дериватології. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. – 348 с. Ермакова О.П. Лексическое значение производных в русском языке. - М.: Рус. яз., 1984. - 152 с. Земская Е.А. Словообразование как деятельность. Изд. 3-е. - М.: Издательство ЛКИ, 2000. - 224 с. Карпіловська Е.А. Суфіксальна підсистема сучасної української мови. Будова і реалізація. – Київ, 1999. – 297 с. Клименко Н.Ф., Карпіловська Е.А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. – Київ, 1998. – 161 с. Ковалик И.И. Смысловая структура производного слова // Актуальные проблемы лексикологии. Сб. науч. трудов. - Минск, 1970. - С.98-99. Кубрякова Е.С. Основы морфологического анализа (на материале германских языков). – М.: Наука, 1974. 319 с. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений: семантика производного слова. - М., 1981. - 200 с.

Лингвистический энциклопедический словарь/ Гл. ред. В.Н.Ярцева. - М.: Сов.энцикл., 1990. - 688 с. *Лопатин В.В.* Многогранное русское слово: Избранные статьи по русскому языку. - М.: "Издательский центр "Азбуковник"", 2007.- 743 с. *Максимов В.И.* Структура и членение слова / Предисл. Ю.А.Бельчикова. Изд. 2-е, стереотипное. - М.: КомКнига, 2006. - 152 с. *Милославский И.Г.* Вопросы словообразовательного синтеза. - М.: Изд-во МГУ, 1980.- 296 с. *Нидерман М.* Историческая фонетика латинского языка. - М.: Изд-во иностр.лит-ры, 1949. - 190 с. *Тихонов А.Н.* Проблемы составления гнездового словообразовательного словаря современного русского языка. - Самарканд, 1971. - 383 с. *Тихонов А.Н.* Словообразовательный словарь русского языка: в 2 т. / А.Н.Тихонов. - М.: Рус. яз., 1985. *Тронский И.М.* Историческая грамматика латинского языка. - М.: Изд-во лит-ры на ин.яз., 1960. - 320 с. *Улукханов И.С.* Мотивация в словообразовательной системе русского языка. - М.: ООО "Издательский центр "Азбуковник"", 2005. - 314 с. *Хохлачева В.Н.* Проблема словообразовательного значения (к понятию нормы в словообразовании) // Грамматика и норма. - М., 1977. - С. 5-42. *Ширшов И.А.* Типы словообразовательной мотивированности // Филологические науки. - 1995. - № 1. - С. 41-54. *Эрну А.* Историческая морфология латинского языка. - М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1950. - 319 с. *Янко-Триницкая Н.А.* Словообразование в русском языке. - М.: РАН Институт рус. яз. им. В.В.Виноградова, 2001. - 503 с. *Янценецкая М.Н.* Семантические вопросы теории словообразования. - Томск, 1979. - 242 с. *Ernout A., Meillet A.* Dictionnaire etymologique de la langue latine. Histoire des mots. - Paris: Klincksieck, 2001. - 833 p. *Forcellinni E.* Totius Latinitatis Lexicon, consilio et cura J.Facciolati, opera et studio Forcellini alumni seminarii Patavini, lucubratum. - Prati: Aldinianis, 1858-1875. - Vol.1-6. *Martin F.* Les mots latins groupes par familles etymologiques. - Paris: Hachette livre, 2007. - 340 p. *Pokorny J.* Indogermanisches Etymologisches Worterbuch. - Francke Verlag Bern, 1959, B.I.-1182 S. *Vanicek A.* Etymologisches Worterbuch der lateinischen Sprache. - Leipzig, 1874. - 256 p.

БАЛЮТА М. В.

(Запорізький нац. ун-т)

ДИНАМІКА ПРОЦЕСУ ЕВФЕМІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

The article defines the dynamic process of euphemisation in the English language. The author distinguishes several stages of the euphemisation, and the stage of social correctness in particular, because of the numerous examples of euphemisms.

Key words: *euphemisation, euphemism, taboo, political correctness.*

На протязі вже декількох століть евфемізми продовжують служити одним з джерел оновлення й збагачення словникового складу англійської мови. Особлива увага до фактів змін у лексиці сучасної англійської мови переконує у помилковості загальноприйнятої думки, згідно якої евфемізми, що широко розповсюдилися у дев'ятнадцятому сторіччі, пішли у минуле й тенденція прямої номінації, яка характерна для нашого часу, знімає актуальність цієї